

EBÛ AMR ED-DÂNÎ VE KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

Abdurrahman ÇETİN*

ÖZET

Bu makalede, büyük Kıraat âlimi Ebû Amr ed-Dânî'nin hayatı, şahsiyeti, hocaları, talebeleri, kıraat ilmindeki yeri, Yedi Kıraattaki üstad zinciri, diğer ilimlerle meşgûliyeti ve kendisinden sonrakilere tesiri incelenmektedir.

SUMMARY

The article argues Ebû Amr ed-Dânî's life and his books.

A) YAŞADIĞI DEVİR

Kıraat ve Tecvîd ilimlerinin en önde gelen kişilerinden birisi olan Endüslü Ebû Amr ed-Dânî, hicrî IV. asrın sonlarıyla V. asrın ilk yarısında (371-444/981-1053) yaşamıştır. Bu dönem, İslâm dünyası için bölünme ve parçalanmaların çoğaldığı, fikrî ve siyasî ayrılıkların yoğunlaştığı zamandır:

Üçüncü asrın sonlarında Bağdat Halifeliğine karşı, Mağrib'de Fâtımî devleti kurulmuştur. Endülüs'te ise III. Abdurrahman 316/929'da halifeliğini ilan ederek "Emîru'l-mü'minîn" ünvanını almıştır. Böylece İslâm dünyasında Abbâsî, Endülüs Emevî ve Fâtımî halifelikleri olmak üzere üç hilâfet ortaya çıkmıştır. Bağdat Abbâsî hilâfetinin otoritesi zayıfladığı için, illerdeki yöneticiler, bulunduk-

* Doç. Dr.; Uludağ Üniv. İlahiyat Fak. Tefsir ve Hadis Böl. Öğr. Üyesi.

ları bölgeleri kendi adlarına idare etmeye başlamışlardır. Neticede Hamdânoğulları, İhşidler, Fâtımîler, Endülüs Emevîleri, Sâmânoğulları, Berîdiler, Karmatîler ve Deylemîler kendi yönetimlerini oluşturmuşlardır.

Hicrî V. asrın en önemli olayları olarak da, İslâm ülkelerine yöneltilen Haçlı seferlerini, Selçukluların askerî başarıları yanında ilmî ve kültürel faaliyetlere önem vermelerini ve bu arada üniversite karakteri taşıyan Nizâmiye medreselerinin kurulmasını, Ehl-i sünnet'in Bâtınîler ve diğer sapık mezheplerle mücadelesini ve sonuçta Sünnî sistemin büyük çoğunluk tarafından benimsenmesini söyleyebiliriz¹.

Bütün bunların yanında, Bağdat'ın önemli bir kültür merkezi olduğunu ve Endülüs'te de başarılı ve ilimsever yöneticiler sayesinde parlak bir medeniyetin doğduğunu da ilave etmemiz gerekmektedir. Şüphesiz bunda, ilme ve âlime değer veren halkın ve özellikle doğudan getirilen ilim adamlarının büyük rolü olmuştur.

Kısaca söylersek; Ebû Amr ed-Dânî, hayatının büyük bir bölümünü siyâsî bakımdan istikrarsız bir ortamda yaşamış ve fakat ilim ve medeniyet yönünden – önceki yılların birikimi olarak – oldukça şanslı bir döneme rastlamıştır, diyebiliriz. Bilhassa onun yetişme çağı olan hicrî IV. asır, ilim ve medeniyette Endülüs'ün altın çağını yaşadığı bir yüzyıldır. Beşinci asırda ise, şiddetlenen olaylar sonucu Endülüs Emevî devletinin parçalanarak "Tavâifü'l-mülûk"un ortaya çıkması ve dolayısıyla devletin küçük emîrlıklere bölünmesi, ilim ve kültür hayatına da olumsuz etki yapmıştır. Ve bu dönemde, Ziya Paşa'nın ifadesiyle bazı "ulemâ, hukemâ ve diğer nâmdarân-ı erbâb bu hercümerc arasında kılıçtan geçirilerek telef olmuşlardır"^{1a}.

B) HAYATI

Ebû Amr ed-Dânî'den bahseden kaynaklar onu, isminden başka değişik nisbe ve sıfatlarla da anmışlardır. İlgili eserlerden derleyebildiğimiz kadarıyla bunları şöylece tesbit edebiliriz: Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman b. Saîd b. Ömer, ibnû's-Sayrafî, ed-Dânî, el-Kurtubî, el-Endelüsî, el-Emevî, el-Mâlikî, el-Münîrî, el-Hâfız, el-Mukri, el-İmâm, el-Allâme, el-Mücevvid, el-Fakîh, el-Müfessir, el-Muhaddis, el-Edîb, en-Nâzım, el-Lügavî, Şeyhu'l-İslâm, Üstâzü'l-üstâzîn, Şeyhu meşâyihü'l-mukriîn.

1 Bu bilgiler için bkz: ed-Dabbî, Buğyetü'l-mültemis, s. 17; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, VIII, 536; İbn Kesîr, el-Bidâye, XI, 238; İbn Haldûn, el-İber, IV, 137; es-Süyûtî, Târîhu'l-hulefâ, s. 523; Müneccimbaşı, Sahâifü'l-ahbâr, II, 17; Carl Brockelmann, İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi, I, 169; Adam Metz, el-Hadarâtü'l-islâmiyye, I, 21; Provençal, E. Lévi, Endülüs Emevîleri, İ.A., IV, 253; Jean Sauvegat, İslâm Dünyası, s. 36; Dr. Abdurrahman el-Haccî, et-Târîhu'l-Edelüsî, s. 217; Prof. Dr. İ. Agâh Çubukçu, Hicrî 5. Yüzyıl, Ankara Ün. İlahiyat Fak. Dergisi, XIII, 39.

1a Ziya Paşa, Endülüs Tarihi, II, 22.

Müellifimiz 371/981'de Kurtuba (Cordoba)'da doğmuştur. Uzun müddet Bülensiye (Valencia) eyaletine bağlı Dâniye (Danie) şehrinde ikamet ettiği için ed-Dânî nisbesiyle meşhur olmuştur. Kendi ifadesine göre 14 yaşında ilim tahsiline başlamıştır. Kurtuba, İstice (Eciya), Beccâne (Pechina), Sarakosta (Zaragoza) ve diğer sahil şehirlerinde pekçok üstadı dinlemiş ve ilim öğrenmiştir.

Babasının vefatından dört yıl sonra 397/1066'da Doğuya hareket ederek, oradaki bilginlerden yararlanmak üzere ilmî gezilerine başlamıştır. Kayravan, Mısır, Mekke ve Medine'yi dolaşarak birçok hocadan Kıraat, Tefsir, Hadis, Fıkıh vb. ilimleri okumuştur. Bu arada hacc görevini de yapmıştır. İki yıl sonra Kurtuba'ya dönerek, burada 403/1012 senesine kadar kalmıştır. O yıllarda sürüp giden saltanat kavgaları ve berberilerin Kurtubalılara olan baskısı yüzünden bu şehirde huzur kalmamış ve müellifimiz doğup büyüdüğü memleketinden ayrılarak, es-Suğru'l-A'lâ olarak bilinen Sarakosta'ya gelerek burada yedi yıl kadar ikamet etmiştir.

Daha sonra 409/1018'de Dâniye'ye ve oradan da aynı yıl Meyûrka (Majorca)'ya geçen ed-Dânî, burada sekiz yıl kalmıştır. Ve son olarak, 417/1026 tarihinde vefatına kadar (27 yıl) kalacağı Dâniye'ye yerleşmiştir. O, burada ilim ve âlim dostu, sevilip sayılan ve aynı zamanda bir Kıraat âlimi de olan bölgenin emîri Mücâhid b. Yûsuf (435/1044) un; onun vefatından sonra da, yerine geçen oğlu Ali b. Mücâhid (468/1075)in yakın ilgi ve dostlukları sayesinde – gençliğindeki sıkıntılı yılların aksine – huzurlu bir hayat yaşamış olsa gerektir. ed-Dânî 14 Şevval 444 (8 Şubat 1053) Pazartesi günü 73 yaşında olduğu halde Dâniye'de vefat etmiştir. Kendisine, emîr Ali b. Mücâhid'in katıldığı büyük bir cenaze töreni düzenlenmiş ve ikinci namazını müteâkip aynı yerde defnedilmiştir. Allah rahmet cylesin².

C) ŞAHSİYETİ

Ebû Amr ed-Dânî'den bahseden kaynaklar, ondan hep övgüyle söz etmişlerdir. Onun İslâm'a olan bağlılığını, ilminin genişliğini ve derinliğini, ilme olan şevk ve itinasını takdirde ifade etmişlerdir.

İbn Beşkuvâl (578/1182), ez-Zehabî (748/1347) ve Taşköprizâde (968/1561) gibi şahıslar onun müttakî, ehl-i sünnete bağlı fazîletli bir insan olduğunu kaydediyorlar³. Gerçekten müellifimiz çok yönlü bir âlim ve ehl-i sünnet

2 Bunlar için bkz: İbn Beşkuvâl, Kitâbü's-sıla, s. 405; ed-Dabbî, age, s. 411; Yâkût, Mu'cemü'l-üdeba, V, 36; ez-Zehabî, Ma'rifetü'l-kurrâ, I, 325; İbnü'l-Cezerî, Ğâye, I, 533; es-Süyûtî, Tabakâtü'l-huffâz, s. 429; ed-Dâvûdî, Tabakâtü'l-müfessirîn, I, 373 ve bibliyografyada gösterilen diğer kaynaklar.

3 Bkz: İbn Beşkuvâl, age, s. 406; ez-Zehabî, Tabakâtü'l-huffâz, III, 18; Taşköprizâde, Miftâhü's-seâde, II, 48.

akîdelerine bağı bir kişidir. el-Ürcûze fî usûli's-sünne isimli eserinden bize ulaşan birkaç beyitten, onun bu konudaki hassasiyetini anlamak mümkündür.

ed-Dânî, itikatta Eş'arî, amelde Mâlikî mezhebine mensubtu. Ancak onun bu mensûbiyeti taklîdî değil, mezhebinde "fakîh" ünvanını alabilecek seviyede şuurlu bir intisabtır. Kaynaklarda ifade edildiğine göre O, İbn Hazm (465/1064) gibi bir otoriteyle birçok münakaşalarda bulunmuştur⁴.

ed-Dânî'nin önemli özelliklerinden birisi de, onun kuvvetli bir hâfıza, zekâ ve anlayış kabiliyetine sahip olmasıdır. Bilhassa hâfızanın büyük rol oynadığı Kıraat ilminde, bu vasfı büyük yardımcı olmuştur. Onun için: "Kendi devrinde ve sonra, onun hâfıza ve ilmî güvenilirliğine benzer kimse gelmemiştir" denilmiştir⁵. Bizzat kendisi de: "Gördüğüm herşeyi yazdım, her yazdığım şeyi ezberledim ve ezberlediğim şeylerden hiçbirini unutmadım" demiştir⁶. Yine onun bu özelliğine işaret olmak üzere şöyle söylenmiştir: "Eskilerin haberlerine ve selevin sözlerine dair bir mesele sorulsa o, her birini üstadlarından esas söyleyenine kadar ulaşan bir isnad ile, onu bütün yönleriyle anlatırdı"⁷. Şüphesiz bu meziyet, sadece hâfıza ile değil, onun ilme olan iştiağı ve itinasıyla elde edilmiş bir meziyettir. Nitekim İbn Beşkuvâl onu, ilmi toplamak için bütün gayretiyle çalışan, ilme önem veren, anlayış, zekâ ve bilim ve hıfz ehlinde biri olarak tavsif etmiştir⁸. Bundan başka Ebû Amr ed-Dânî'nin duası kabul olunan ve güzel bir yazısı olan kimse olduğuna da işaret edilmiştir⁹.

D) HOCALARI

İlgili kaynaklardan ve müellifimizin bizzat kendi eserlerinden derleyebildiğimiz kadarıyla, onun başta kıraat olmak üzere, tefsir, fıkıh, hadis, kelâm vb. İslâmî ilimleri okuduğu hocalarından bazılarını alfabetik olarak şöylece sıralayabiliriz:

Abdullah b. Ebî Abdîrrahmân el-Mesâhîfî, Abdurrahman b. Osman el-Kuşeyrî, Abdurrahman b. Ömer en-Nehhâs (416/1025), Abdülazîz b. Ca'fer (İbn Ebî Ğassân) (412/1021), Abdülvehhâb b. Münîr el-Mısrî, Ahmed b. Feth (403/1012), Ahmed b. Firâs el-Abkasî, Ahmed b. Muhammed b. Bedr, Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Mısrî (399/1008), Ali b. Muhammed el-Meârîfî

4 İbnü'l-Cezerî, age, I, 505; ed-Dâvûdî, age, I, 375; Taşköprizâde, age, II, 48.

5 ez-Zehbî, age, III, 117; Taşköprizâde, age ve yer.

6 ez-Zehbî, aynı yer; İbnü'l-Cezerî, age, I, 504.

7 İbnü'l-Cezerî, age ve yer; Taşköprizâde, age ve yer.

8 İbn Beşkuvâl, Kitâbü's-sıla, s. 406.

9 İbn Beşkuvâl, age ve yer; ez-Zehbî, Tabakâtü'l-huffâz, III, 18; Tezkiretü'l-huffâz, II, 1121; el-Yâfîî, Mir'âtü'l-cinân, vr: 333b; İbnü'l-Cezerî, Ğâye, I, 504; es-Süyûtî, Tabakâtü'l-huffâz, s. 430; ed-Dâvûdî, age, I, 375; Taşköprizâde, age ve yer; el-Makkarî, Nefnu't-tîb, II, 550; İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-Zehb, III, 272.

(403/1012), Ebu'l-Abbâs el-Buhârî, Ebûbekr b. Halîl, Ebûbekr et-Tücîbî, Ebû Osmân b. el-Kazzâz, Fâris b. Ahmed el-Hımsî (401/1010), Halef b. Ahmed b. Hişâm, Halef b. el-Kâsim (İbnü'd-Debbâğ) (393/1003) Halef b. İbrahim el-Hâkânî (402/1011), Halef b. Yahyâ, Hasen b. Muhammedel-Bağdâdî (438/1046), Hasen b. Süleymân el-Antâkî (399/1008), Hâtem b. Abdillâh el-Bezzâz, İbrahim b. Abdirrahman el-Bağdâdî (393/1002), Muhammed b. Abdillâh en-Neccâd (400/1009), Muhammed b. Abdillâh b. İsâ (399/1008), Muhammed b. Abdilvâhid el-Bağdâdî, Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî (399/1008), Muhammed b. Halîfe, Muhammed b. Yûsuf el-Kurtubî (429/1037), Saîd b. Osmân el-Emevî (393/1003), Tâhir b. Abdilmün'im (İbnü Ebi't-Tayyib) (399/1009), Ubeydullah b. Seleme el-Yahsubî (405/1014), Yûnus b. Abdillâh el-Kâdî, Yûsuf b. Ömer et-Tücîbî (408/1017), Yûsuf b. Yûnus el-Mervî.

E) TALEBELERİ

Uzun yıllar Kur'an ve Kıraat okutmuş bir insanın öğrencilerinin tamamını tesbit etmek elbette mümkün değildir. Onun Kurtuba, Meyûrka, Meriyye ve Dâniye'de yıllarca devam eden öğretmenliği sırasında sayıları binleri bulabilecek kişiyi okutmuş olması tabiidir. Biz burada, bunların içerisinde, isimleri tarih ve tabakat kitaplarına geçebilmiş olanlardan tesbit edebildiklerimizin isimlerini kaydedeceğiz:

Abdülhakk b. Ebî Mervân el-Endelüsî, Abdullah b. Ferec el-Yahsubî, Abdullah b. Sehl el-Mürsî (480/1087), Abdülmelik b. Abdilkuddûs ed-Dânî, Abdurrahman b. Muhammed b. İsâ (473/1080), Ahmed b. Abdilmelik el-Mürsî (530/1135), Ahmed b. Muhammed el-Havlânî (508/1114), Ahmed b. Osman b. Saîd (471/1079), Ali b. Abdirrahman el-Ensârî (496/1102), Ali b. Ahmed el-Emevî, Ali b. Ahmed İbn Latîne (466/1073), Bîbeş b. Halef el-Ensârî, Ebu'l Kâsim b. el-Arabî, Ebu'z-Züvvâd Müferrec, Ğâlib b. Abdillâh el-Kutaynî (466/1073), Halef b. İbrahim el-Kaysî (477/1084), Halef b. Muhammed ibnü'l-Uraybî (508/1114), Huseyn b. Ali b. Mübeşşir, Huseyn b. Muhammed es-Sarakostî (480/1087), İbrahim b. Ali el-Fiyûmî, İbrahim b. Dahnîl (470/1077), Muhammed b. Ahmed ed-Dânî, Muhammed b. Halef ibn Şuayb (485/1092), Muhammed b. el-Müferrec (499/1100), Muhammed b. Halef ibnü'l-Murâbit (485/1092), Muhammed b. İbrahim Endelüsî, Muhammed b. İsâ et-Tuleytulî (485/1092), Muhammed b. Mehleb ez-Zührî, Muhammed b. Yûsuf el-Cühenî, Ömer b. Ahmed el-Mürsî (507/1113), Reyhâne, Süleymân b. Necâh el-Kurtubî (496/1103) ve Yahyâ b. İbrahim el-Levâtî (496/1102).

F) KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

Ebû Amr ed-Dânî, meşgûl olduğu birçok ilim arasında, Kıraat ve Tecvîd

ilimlerdeki üstünlüğü ve ihtisası ile tanınmıştır. Ömrünü Kur'an'a vakfetmiş bu insan hakkında İbn Beşkuvâl: "O, Kur'an ilminde, onun rivâyetlerinde, tefsirinde, mânâlarında, tarîklarında ve irâbında "imâm" olanlardan birisiydi"¹⁰ demektedir. Bu tesbit ve değerlendirmeye ez-Zehbî, İbnü'l-Cezerî ve es-Süyûtî gibi birçok bilgin de katılmaktadır¹¹. ed-Dabbî (599/1202) de, onun Kur'an öğretmenliğine işaret ederek, ed-Dânî'nin Kur'an ve Kıraat öğretmekte, zamanının "imâm"ı olduğunu kaydetmektedir¹².

Müellifimiz bir taraftan öğrenci yetiştirirken, diğer yandan değerli eserler de yazmıştır. Onun yazdığı kitaplar, o devirden bugüne, değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir. ez-Zehbî onun ilmî ağırlığına ve otoritesine işaret ederek: "Kıraatların sağlamlığı ve güvenilirliği bakımından son söz ed-Dânî'ye varır. Kurrâ, onun eserlerine boyun eğmiş ve onun kıraat, resm-i hatt, tecvîd, vakf ve ibtidâ ve diğer hususlardaki nakillerine güvenmiş ve itimad etmişlerdir"¹³ demektedir. el-Makkarî de aynı görüşe katılmaktadır¹⁴. İbn Haldun ise: "Ebû Amr ed-Dânî, Kıraat ilminde mütehasıs oldu. Bu ilimde, diğer bilginlerden üstün olması sebebiyle Kıraat ilmi, sened ve isnadlarla ondan rivâyet edildi. Kıraat ilmini öğrenenler onun eserlerine itimad ettiler, diğerlerinin eserlerini bıraktılar"¹⁵ demektedir. Müellifimizin iki eserini neşreden Otto Pretzl (ö. 1941) de: "ed-Dânî, bu şerefli ilimde bir hüccettir"¹⁶, demiştir. Mu'cemü'l-müellifin'de mukri ve tecvid âlimi olarak tanıtilen¹⁷ ed-Dânî, el-A'lâm'da ise, Kıraat ilminde, rivâyetlerinde ve tefsirinde "imam"lardan birisi¹⁸ olarak tavsif edilmektedir. Kavaidü't-tecvîd yazarı ise, onun için şunları kaydetmiştir: "O, kendisinden sonra gelen kurrâ için bir merci olmuştur ki, onun (eserleri) etrafında onlar şerh ve nazmlar yaparak, okuyup okutarak dönüp durmuşlardır"¹⁹.

Buraya kadar kaydettiğimiz müelliflerin de işaret ettiği gibi Ebû Amr ed-Dânî, Kıraat ve Tecvid ilimlerinde halkın ve ilim ehlinin takdir ve güvenini kazanmış ve son söz kendisinde biten bir şahsiyet olarak bu ilimlerdeki seçkin yerini almıştır.

ed-Dânî'nin eserleri incelenince görülecektir ki o, Kıraat ilminin bütün subelerine dair pekçok eser yazmıştır. Bundan sonraki makalemizde ayrıntılı

10 İbn Beşkuvâl, age, s. 406.

11 ez-Zehbî, Ma'rifetü'l-kurrâ, I, 327; İbnü'l-Cezerî, Ğâye, I, 504; es-Süyûtî, Tabakâtü'l-huffâz, s. 430.

12 ed-Dabbî, Buġyetü'l-mültemis, s. 411.

13 ez-Zehbî, Tezkiretü'l-huffâz, II, 1121.

14 el-Makkarî, Nefhu't-tîb, II, 550.

15 İbn Haldûn, Mukaddime, s. 437.

16 Bkz: et-Teysîr, Mukaddime, s. dâl.

17 Kehhâle, Mu'cem, VI, 255.

18 ez-Zijikîlî, el-A'lâm, IV, 367.

19 Abdülazîz b. Abdilfettâh, Kavaidü't-tecvîd, s. 3.

olarak görüleceği üzere onun, başta Câmiu'l-beyân olmak üzere et-Teysîr, et-Tehzîb, et-Tezkire ve el-İktisâd isimli kitapları Yedi Kıraata dair eserlerdir. el-Mukni', el-Muhkem, en-Nakt ve et-Tenbîh adlı eserleri mushafların imlâsına dair değerli kitaplardır. et-Tahtîd, Mukaddime, Şerhu Kasîdeti'l-Hakâniyye vb. kitapları ise, onun tecvid ilmiyle ilgili eserleridir. el-Beyân, Kur'an'ın sûre, âyet, kelime, harf ve hareke adedlerini konu edinen kıymetli bir kitaptır. el-Mûdih ve el-Îmâle adlı eserleri feth ve imâle konusunda yazılmıştır. Kıraat ve Tecvid bilginlerinin biyografilerini inceleyen ve dört büyük cildlik bir eser olduğu bildirilen Tabakâtü'l-huffâz, kendisinden sonra yazılan bu tür eserlere önemli bir kaynak olmuştur. Müellifimiz Vakf ve İbtidâ hakkında da el-Müktefâ ve Kitâbü'l-vakfi ve'l-ibtidâ vb. birkaç kitap yazmıştır. Ayrıca o, bazı kıraat imamı ve kıraatlarına dair hususi eserler de telif etmiştir. Bunlardan İdgâmü'l-kebîr, Ebû Amr (154/770) ın kıraatıyla ilgilidir. İcâzü'l-beyân, Kitâbü'l-lâmât ve et-Telhîs Vers (197/812) in okuyuşunu inceleyen eserlerdir. Kıraat-ü İbni Kesîr isimli eseri İmam İbn Kesîr (120/737); Müfredetü'Ya'kûb ise, İmâm Yakûb (205/820) un kıraatlarına dairdir. İmam Nâfi (169/785) in kıraatı hakkında da et-Temhîd'ini yazmıştır.

Görülüyor ki Ebû Amr ed-Dânî, Kıraat ve Tecvid ilimlerini tam anlamıyla kapsayan kıymetli kitaplar yazmıştır. O bu eserlerinde, zamanına kadar yazılmış kitapları da inceleyerek bu bilgileri ve ayrıca rivâyet yoluyla kendisine ulaşan bilgileri ilmî süzgecinden geçirerek kitaplarına nakletmiş; böylece daha önce yazılmış olup da şimdi elimizde bulunmayan eserlerin ve ağızdan ağıza nakledilen bilgilerin sağlam ve güvenilir bir şekilde muhafazasını sağlamıştır. Öte yandan onun, Kıraat ilminin girift meseleleriyle ilgili²⁰ verdiği bilgilerin ve tercih ve tenkidlerinin, kendisinden sonra gelen birçok bilgin tarafından benimsenmesini de, onun bu ilimdeki otoritesinin bir isbatı olarak değerlendirmek mümkündür. İlerde temas edeceğimiz "Tesiri" bahsinin de bu konuyla ilgisi vardır.

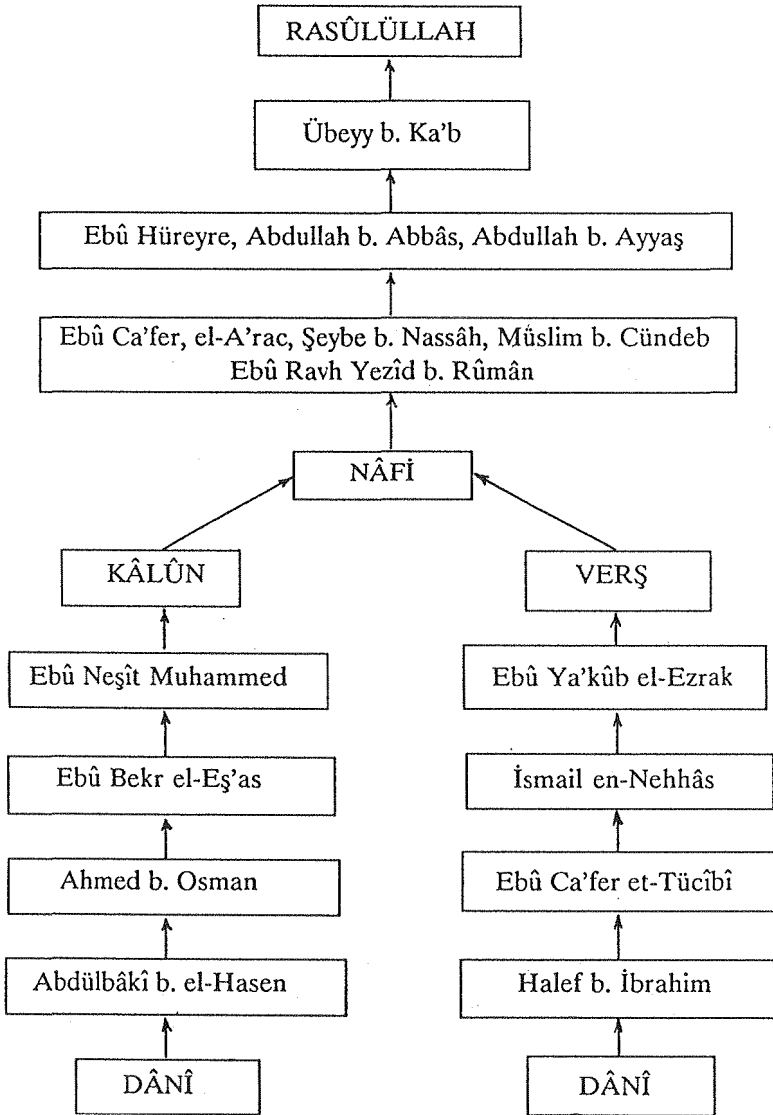
G) YEDİ KIRAAT'DAKİ ÜSTAD ZİNCİRİ

Kur'an kıraatı ve dolayısıyla Kıraat ilmi, tamamiyle nakle dayanan bir bilimdir. Bu ilmin hocaları, üstadlarından öğrendikleri şekilde, bunları öğrencilerine öğretirler ve bu öğrenci-üstad zinciri Peygamber Efendimiz (sav.) e kadar ulaşır. İşte hem bu gerçeği isbat edici bir örnek olması için ve hem de ed-Dânî-

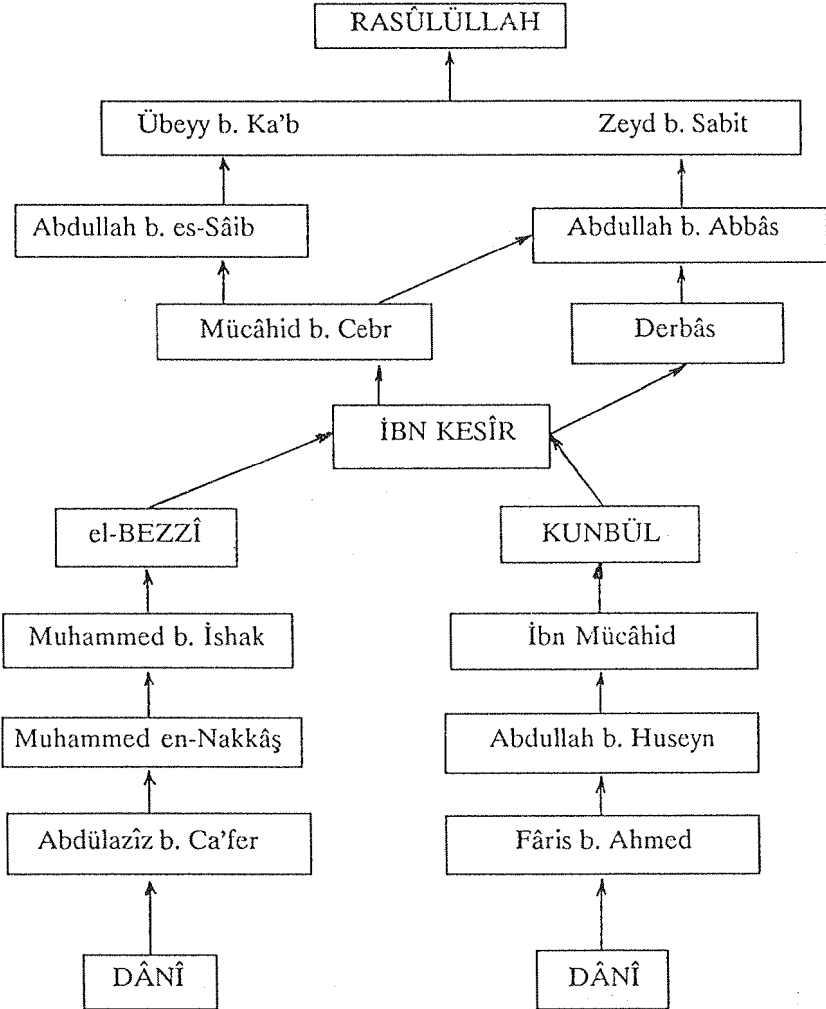
20 Buna misâl olarak Kur'an'ın cem ve istinsahıyla ilgili bazı görüş ve rivâyetleri değerlendirmesi, mushafların imlâsıyla ilgili verdiği bilgiler ve bilhassa Yedi Harf meselesiyle ilgili isabetli görüşlerini söyleyebiliriz. Biz onun bu hususlarla ilgili görüşlerini "Ebû Amr ed-Dânî Hayatı Eserleri ve Câmiu'l-Beyân" isimli basılmamış doktora tezimizde ayrıntılı olarak; ayrıca Yedi Harfle ilgili görüşlerini de "Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf" adlı basılmamış başka bir eserimizde göstermiş bulunuyoruz.

nin üstad zincirini ortaya koymak bakımından onun Kıraat-ı Seb'a'daki isnadlarını tesbit etmeğe çalıştık. Müellifimiz, bilhassa Câmiu'l-beyân isimli büyük eserinde, Yedi Kıraat'ın rivâyetleriyle beraber birçok tarîk'ını da zikretmektedir. Biz onun bu eserine ve et-Teysîr'ine dayanarak aşağıdaki tabloları düzenlemiş bulunuyoruz.

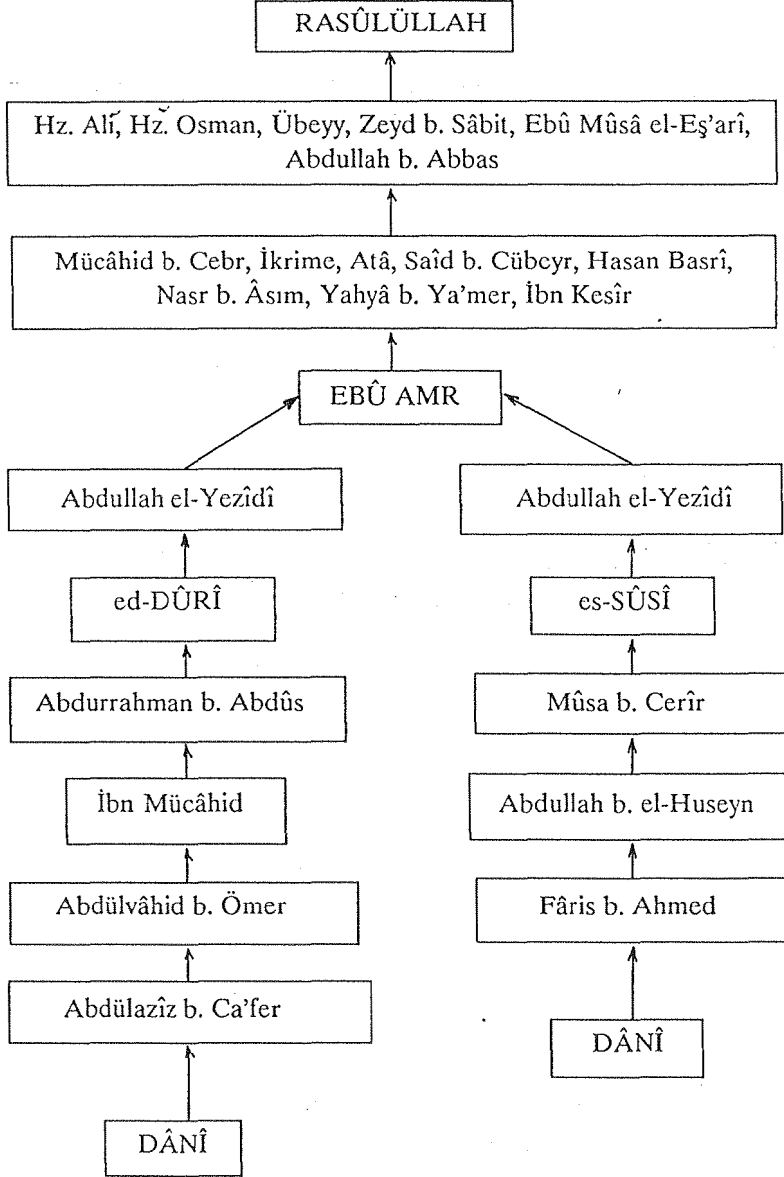
Tablo: 1
ed-Dânî'nin NÂFÎ kıraatındaki üstad zinciri

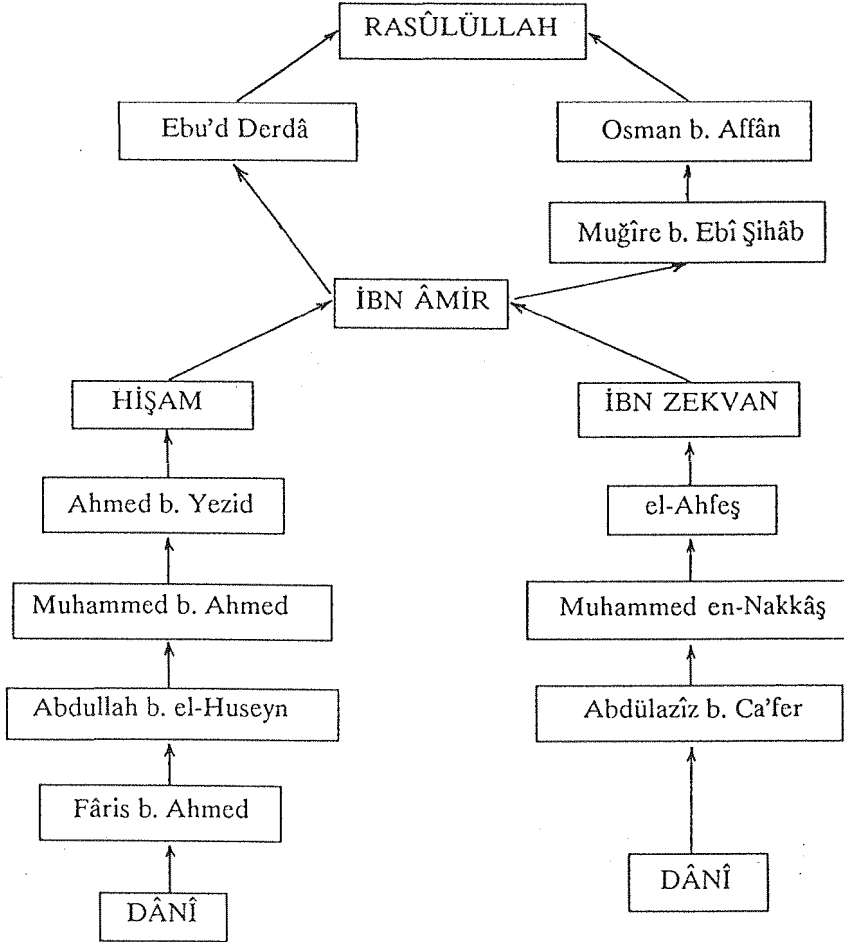
Tablo: 2
ed-Dânî'nin İBN KESİR kiraatındaki üstad zinciri

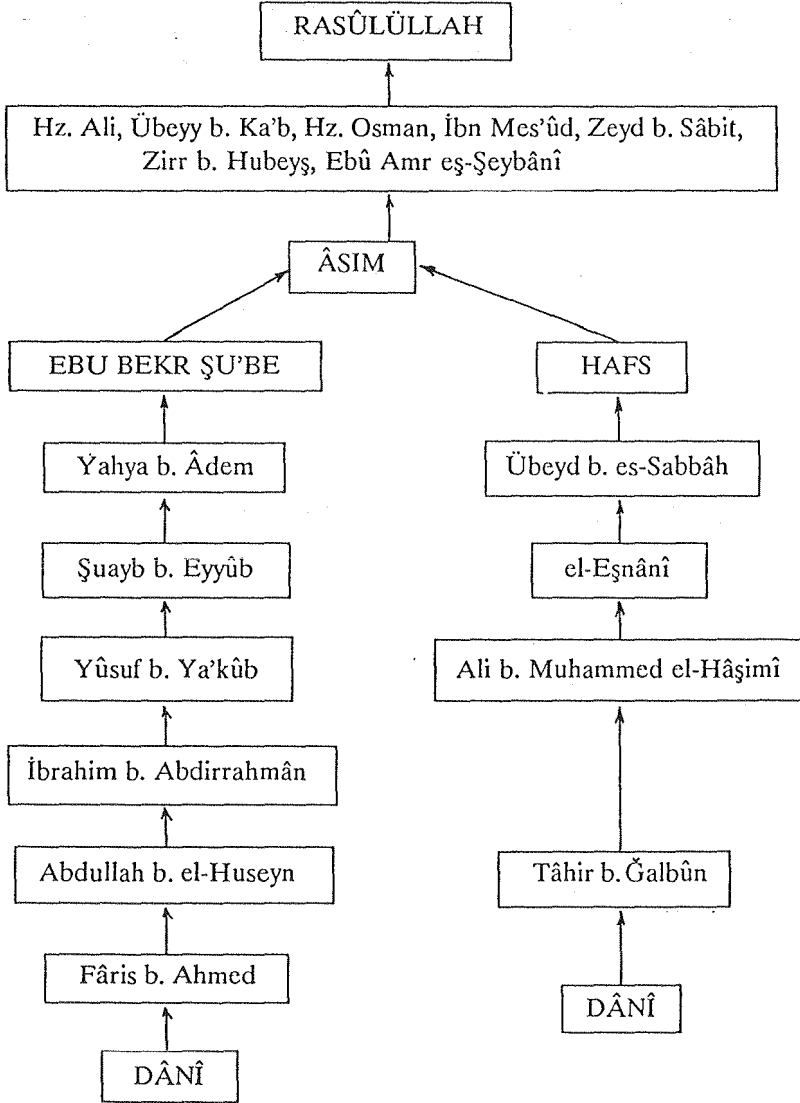
Tablo: 3
ed-Dânî'nin EBÛ AMR kıraatındaki üstad zinciri

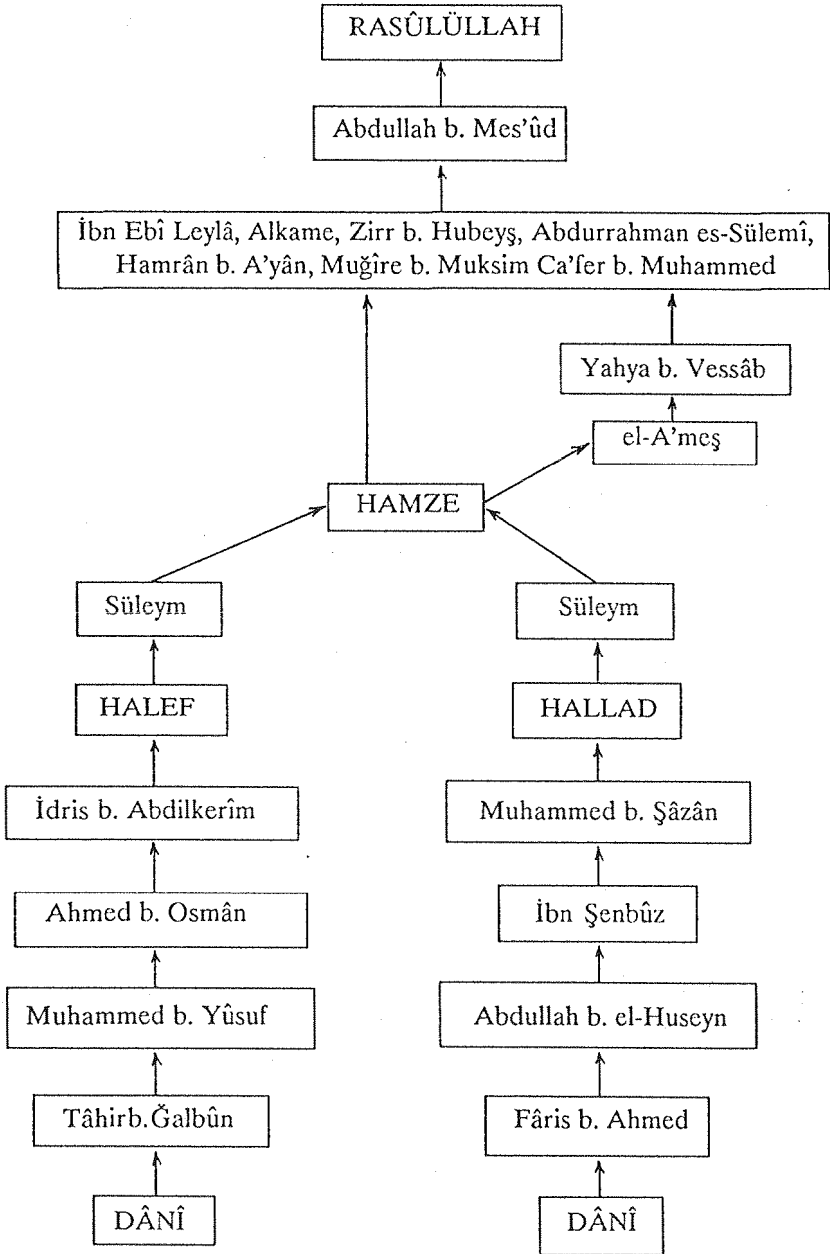
Tablo: 4
ed-Dânî'nin İBN ÂMİR kıraatındaki üstad zinciri

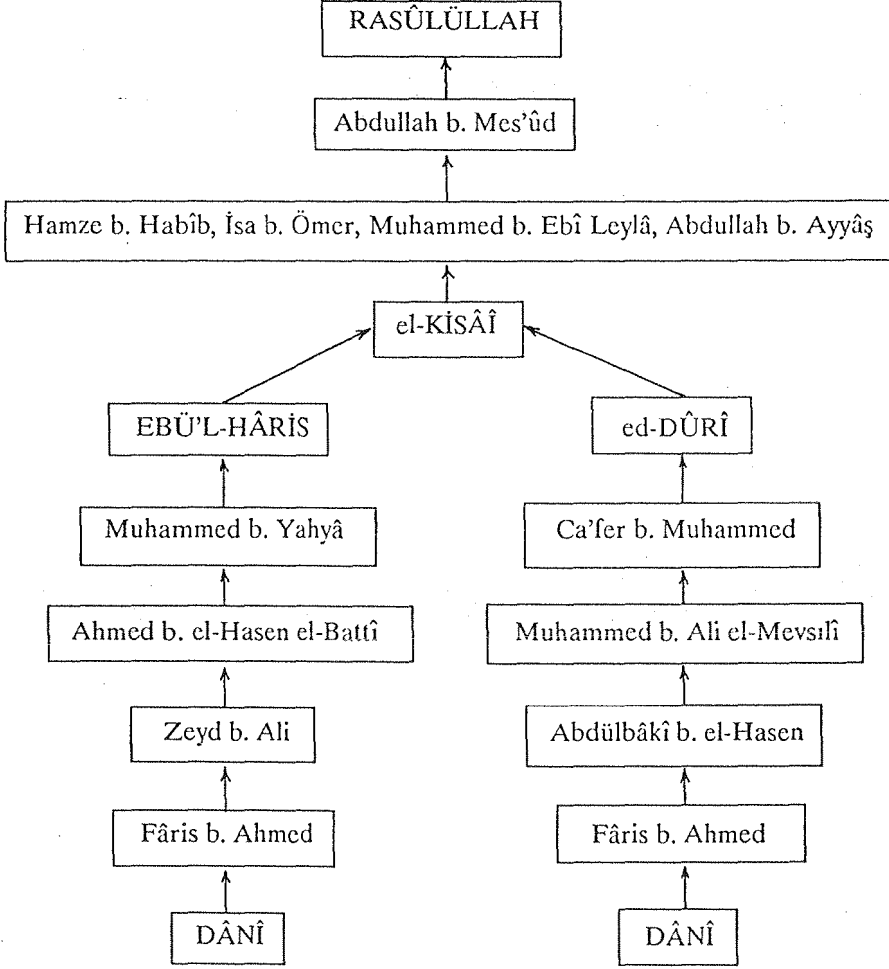
Tablo: 5
ed-Dânî'nin ÂSİM kıraatındaki üstad zinciri

Tablo: 6
ed-Dânî'nin HAMZE kiraatındaki üstad zinciri

Tablo: 7
ed-Dânî'nin el-KİSÂÎ kıraatındaki üstad zinciri

H) DİĞER İLİMLERLE İLGİSİ

Ebû Amr ed-Dânî, her ne kadar Kıraat ve Tecvid ilimlerine dair yazdığı eserleri ve hocalığıyla meşhur olmuşsa da, onun bu ilimler dışında daha birçok ilimle meşgûl olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim O, tahsil dönemini ve ilmî yolculuklarını anlatırken, Kur'an ve Kıraat ilimlerinin yanında Hadis, Fıkıh ve diğer ilimleri yazdığını da haber vermektedir²¹. Ayrıca kaynaklarda onun için kaydedi-

21 Bkz: Yâkût, Mu'cemü'l-Üdebâ, V, 35.

len "el-hâfız", "el-fakîh", "el-müfessir", "el-muhaddis", "el-edîb" ve "en-nâzım" gibi ifadeler de onun çok yönlü bir bilgin olduğunu göstermektedir.

Ebû Amr ed-Dânî'nin meşgul olduğu ilimlerden birisi Hadis'tir. Onun bu yönüne işaret eden İbn Beşküval: "O, hadisi, tarîklarını, ricâlini ve naklini bildi"^{21a} demektedir. ez-Zehebî, İbnü'l-Cezerî ve es-Süyûti gibi bilginler de bu değerlendirmeye katılmışlardır. el-Humeydî (488/1095), ed-Dabbî ve Kehhâle, müellifimizi "muhaddis" olarak vasıflandırmışlardır. Bundan sonraki makalemizde de işaret edeceğimiz üzere onun "es-Sünenü'l-vâride fi'l-fiten" isimli 6 cüz-lük eseri ve ayrıca diğer eserlerinde yeri geldikçe bazı hadislerin kritiğini yapması da, hadis ilmindeki bilgi ve meşguliyetini isbat etmektedir.

ed-Dânî, İbnü'l-Cezerî'nin de işaret ettiği gibi²², tefsirde de ilim sahibiydi. Kehhâle de onun için "müfessir" sıfatını kullanmaktadır. Gerçekten müellifimizin Câmiu'l-beyân, el-Mukni ve Vürûdü harfî'z-Zâ gibi eserlerinde onun bu konudaki bilgi ve değerlendirmelerini görmek mümkündür.

ed-Dânî, Fıkıh ilmine de vâkîf bir âlimdir. İlgili kaynaklarda onun için "bir Mâlikî fakîhi" tabiri yer almaktadır ki bu hususa daha önce temas etmiş bulunuyoruz.

Müellifimizin Kelâm ile de meşgul olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar kaynaklar onun bu yönüne temas etmiyorlarsa da, onun "el-Ürcûze fi usûli's-sünne" isimli eserinin, Kelâma dair ve Ehl-i Sünnetin temel akîdelerini anlatan bir eser olduğu anlaşılmaktadır. Bu eserden nakledilen 6 beyitlik bir bölümde ed-Dânî, Kur'an'ın ve Allah'ın kelâm sıfatının kadim olduğunu, Kitâbullah'ın mahlûk olmadığını ifade etmekte ve Cehm b. Safvân (128/745), Vâsıl (131/748) ve Bişr el-Merîsî (218/833) nin görüşlerini reddetmektedir.

Ebû Amr ed-Dânî, Arap dili ve edebiyatını da iyi bilen bir bilgindir. Onun eserlerinde birer lûgat ve nahiv âlimi olan Halil b. Ahmed (170/786), Sîbeveyh (180/770), el-Kisâî (189/804), el-Ferrâ (207/882), Ahfeş (215/830), Sa'leb (291/904) ve İbn Keysân (299/912) gibi bilginlerin görüşlerine yer verdiği görülmektedir. O bazan bunların görüşünü yorumsuz nakletmekte, bazan da tenkidini yaparak kendi görüşünü ortaya koymaktadır.

Müellifimizin bir de "edebî" yönünün olduğunu söylemek mümkündür. Onun, elimize geçen bazı manzûmeleri, güzel şiir yazabildiğini göstermektedir. Bundan başka o bazı ilmî eserlerini manzûm olarak yazmıştır ki bu büyük maharet isteyen bir husustur.

21a İbn Beşküvâl, Kitâbü's-sıla, s. 406.

22 İbnü'l-Cezerî, Çâyetü'n-nihâye, I, 504.

İ) TESİRİ

Ebû Amr ed-Dânî'nin eserleri, kendisinden sonra gelen pekçok âlime örnek ve kaynak olmuştur. Onun tesiri altında kalan başlıca zevat arasında, daha önce bazılarının isimlerini kaydettiğimiz, talebelerinin olduğu şüphesizdir. Bunlardan ayrı olarak, müellifimizin tesir ettiği ve kendilerine kaynak olduğu birçok bilgin bulunmaktadır:

Kıraat ilminin büyük ve ünlü kişilerinden İbnü'l-Cezerî (833/1429), yazdığı eserlerinde, ed-Dânî'den son derecede istifade etmiş bir bilginidir. Onun en-Neşr isimli meşhur eserinin hemen bütün bahislerinde ed-Dânî'den nakiller mevcuttur. Ğâyetü'n-nihâye'si de, müellifimizin Tabakâtü'l-kurrâ'sından nakillerle doludur. İbn Beşkûvâl: Kitâbü's-sıla, ez-Zehbî: Ma'rifetü'l-kurrâ ve ed-Dâvûdî de Tabakâtü'l-müfessirîn isimli eserlerinde ed-Dânî'nin dört cildlik bu kitabından çokça istifade eden müelliflerdendir. Aynı şekilde eş-Şâtıbî (590/1193)'nin, Kıraat ilminin ünlü eseri Hırzû'l-emânî'si, ed-Dânî'nin et-Teysîr isimli kitabının; Akîle'si de el-Muknî'nin manzum şekliyle ibarettir. Ayrıca: Ali b. Muhammed es-Sehâvî (643/1245), Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (671/1273), İbn Kesîr (774/1373), Bedruddîn ez-Zerkeşî (794/1505), İbn Hacer el-Askalânî (852/1448), Ahmed b. Muhammed el-Kastalânî (923/1517), el-Hindî (975/1567), Ebû Şâme el-Makdisî (665/1267), Taşkoprîzâde (968/1561), Aliyyü'l-Kârî (1014/1606), Muhammed Mer'aşî (1145/1732), Ahmed b. Muhammed ed-Dimyâtî (1117/1705), Cemâlüddîn el-Kâsimî (1332/1914), Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî ve Subhî es-Sâlih.. gibi pekçok bilgin, Ebû Amr ed-Dânî'nin eserlerinden istifade eden ve etkilenen müelliflerdendir.

Görülüyor ki ed-Dânî, gerek kendi asrında ve gerekse zamanımıza kadar uzanan çağlar boyunca, pekçok âlime mesned ve kaynak olmuş; eserleri, hem halkın ve hem de ilgili branşlardaki ilim erbabının faydalanageldikleri birer menbâ halinde hayâtini devam ettirmiştir.

J) SONUÇ

Ebû Amr ed-Dânî, h. IV. asrın sonlarıyla V. asrın ilk yarısında yaşamıştır. Bu dönem, İslâm dünyası için bölünme ve parçalanmaların çoğaldığı, fikrî ve siyâsî ayrılıkların yoğunlaştığı zamandır. Bu bakımdan onun hayatının büyük bir bölümü istikrarsız bir ortamda geçmiş ve fakat ilim ve kültür bakımından – önceki yılların birikimi olarak – oldukça şanslı bir döneme rastlamıştır.

ed-Dânî, Eş'arî ve Mâlikî mezheplerine mensub samîmî bir dindar; kuvvetli bir hâfıza, zekâ ve anlayış kabiliyetine sahip, ilme son derece meraklı bir insandır.

Değişik ülkelerdeki birçok hocadan da ders alarak kendisini yetiştiren ed-Dânî, meşgul olduğu ilimler arasında Kıraat ve Tecvid alanındaki üstünlüğü ve

ihtisasıyla tanınmıştır. O, yetiştirdiği yüzlerce talebesi yanında – ki bunların bir kısmı tarih ve tabakat kitaplarına geçmeyi başarabilmiştir – Kıraat ilminin bütün subelerine dair pekçok değerli eser yazmıştır. Zamanına kadar yazılmış kitapları da inceleyerek bunları ve ayrıca kendisine rivâyet yoluyla ulaşan bilgileri ilmî süzgecinden geçirmek suretiyle eserlerine almış; böylece daha önce yazılmış olup da günümüze kadar gelemeyen eserlerin ve şifâhî olarak nakledilen bilgilerin sağlam ve güvenli bir şekilde muhafazasını sağlamıştır. O, eserleriyle gerek kendi asrında ve gerekse sonraki asırlardan günümüze kadar bu ilimlerle meşgul olan herkese kaynak olmuştur. Dünyanın pekçok kütüphanesinde, eserlerinin yüzlerce yazma nüshasının bulunması, bazılarının defalarca basılmış olması, onun kitaplarına olan güvenin ve yaygın bir şekilde istifade edildiğinin göstergesidir. Öte yandan müellifimizin Kıraat ve Tecvid ilimlerinden başka bazı ilimlerle ve özellikle Hadis, Fıkıh, Kelâm ve Tefsirle ilgilendiği ve bu dallarda bazı eserler yazdığı da anlaşılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetü'l-ârifin, (I-II), İst. 1951.
Bağdatlı İsmail Paşa, İdâhu'l-meknûn, (I-II), İst. 1972, 2. baskı.
Brockelmann, Carl, GAL, (I-II), Leiden 1943-1949.
Brockelmann, Carl, Supplementbande, (I-III), Leiden 1937-1942.
Cheneb, M. Ben, ed-Dânî, İ.A., İst. 1963.
Çetin, Abdurrahman, Ebû Amr ed-Dânî Hayatı ve Eserleri, Bursa 1980. (Basılmamış Dr. tezi). Bu makale, sözkonusu eserimizden yararlanılarak hazırlanmıştır.
Çetin, Abdurrahman, K. Kerim'in İndirildiği Yedi Harf, Bursa 1989. (Basılmamış araştırma).
ed-Dânî, İkinci makalemizde sözkonusu edeceğimiz eserleri.
ed-Dabbî, Buğyetü'l-mültemis, Kahire 1967.
ed-Dâvûdî, Tabakâtü'l-müfessirîn, (I-II), Kahire 1972.
Ferrûh, Dr. Ömer, Tarîhu sadri'l-İslâm, Beyrut 1976, 3. baskı.
el-Haccî, Dr. Abdurrahmân Ali, et-Tarîhu'l-Endelüsî, Beyrut 1976.
İbn Beşkuvâl, Kitâbü's-sıla, Mısır 1966.
İbnü'l-Cezerî, Ğâyetü'n-nihâye, (I-II), Mısır 1932.
İbnü'l-Esîr, el-Kâmil fi't-târîh (I-XIII), Beyrut 1965.
İbnü'l-Faradî, Târîhu ulemâi'l-Endelüs, Madrid 1890.
İbn Ferhûn, ed-Dîbâcû'l-müzehheb, Sülemaniye, Bağdatlı Vehbi, 1112.
İbn Haldûn, Kitâbü'l-iber (I-VI), Beyrut 1971.
İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-zehab, (I-VIII), Kahire 1350.
İbn Kesîr, el-Bidâye ve'n-nihâye, (I-XIV), Beyrut 1966.

- İbnü'n-Nedîm, Kitâbü'l-fihrist, (I-II), Leipzig 1871.
İbn Sa'd, Tabakâtü'l-kübrâ, (I-IX), Beyrut ts.
Kâtib Çelebi, Keşfu'z-zünûn, (I-II), İst. 1971.
Kehhâle, ö. Rıdâ, Mu'cemü'l-müellifîn, (I-XV), Beyrut 1957.
el-Mes'ûdî, Mürücü'z-zeheb, (I-IV), Mısır 1964, 4. baskı.
Sarkıs, J. Elian, Mu'cemü'l-matbuat, Mısır 1928.
es-Süyûtî, Tabakâtü'l-huffâz, Kahire ts.
es-Süyûtî, Târîhu'l-hulefâ, Kahire 1969, 4. baskı.
Taşköprîzâde, Miftâhü's-seâde, (I-III), Kahire 1968.
Yâkût el-Hamavî, Mu'cemü'l-üdebâ, (I-VII), Mısır 1928, 2. baskı.
ez-Zehebî, Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr, (I-II), Mısır 1967.
ez-Ziriklî, el-A'lâm, (I-XII), Beyrut 1969, 3. baskı.
Ziya Paşa, Endülüs tarihi, (I-II), İst. 1304, 2. baskı.